

Corona-commentaren

Door Jos Verhulst

26 mei 2020

1. TEGEN HET EXPERTENDOM

Sinds maart 2020 heerst het corona-regime. Per ministerieel besluit werden een aantal grondwettelijke rechten en vrijheden de facto opgeheven. De regering werd uitvoerder van de aanbevelingen die uitgaan van medische ‘experts’¹. Deze ‘experts’ dicteren waar we mogen gaan en staan en zitten, wie we mogen zien en spreken, wat we mogen kopen en verkopen. De media verspreiden de boodschap van de ‘experts’.

Expertise versus ‘expertendom’

Wat is een expert?

In de goede zin verwijst de term ‘expert’ naar een persoon die veel tijd en inspanning heeft geïnvesteerd in kennisvergaring over één of ander onderwerp. Hij heeft ‘expertise’ ontwikkeld met betrekking tot dat onderwerp en hij kan getuigen, bijvoorbeeld voor een rechtbank. Zo’n expert is geen beslisser en zelfs geen raadgever. Hij informeert op aanvraag.

Verskillende elementen kenmerken de expert in de goede zin.

- De expert beperkt zijn getuigenis tot het domein van zijn expertise. Het gaat altijd over een zeer beperkt deel van de totale menselijke kennis.
- De expert spreekt niet ex cathedra. Hij beroept zich niet op enige autoriteit. De expert legt uit hoe zijn inzichten tot stand kwamen en op welke waarnemingen, overwegingen en methodes hij zich baseert. Zijn toehoorders vormen zich een vrij oordeel over de betrouwbaarheid en reikwijdte van zijn expertiseverslag.
- De expert legt zijn verklaringen af op vraag van anderen. De expert neemt niet het initiatief. Hij ontleent zijn natuurlijke autoriteit aan het feit dat zijn expertise in vrijheid werd gevraagd.

De term ‘expert’ wordt relatief weinig gebruikt in de hierboven geschetste zin. In de media en de politiek wordt het woord ‘expert’ gebruikt om een bepaald persoon voor te stellen als een gezaghebbende autoriteit². In de corona-crisis wordt door het politiek bestel een informeel college van virologen, epidemiologen en biostatistici ten tonele gevoerd als ‘experten’. Wat zij zeggen is ‘wetenschappelijk’ en moet door het publiek worden geaccepteerd. De factcheckende media verspreiden de boodschap. Wie twijfelt is een ‘covidioot’.

Alle typerende kenmerken van een expertise in de goede zin verdwijnen:

- De oneigenlijke expert beperkt zich niet tot het domein van zijn expertise. Om de lockdownmaatregelen uit te vaardigen dient men niet enkel over kennis te beschikken met betrekking tot virussen en epidemieën. Men moet ook de economische, sociale en psychische impact van de lockdownmaatregelen beoordelen. Op deze domeinen beschikken de medici die de lockdownmaatregelen regisseren en sturen over geen enkele expertise.

- De oneigenlijke experts spreken ex cathedra. Ondermeer verwijzen zij naar de uitkomsten van computermodellen die niet werden gepubliceerd en niet door het publiek kunnen beoordeeld worden³.
- Diegenen die de impact ondervinden van de lockdownmaatregelen verkeren niet in een vrij gesprek met deze oneigenlijke experts. Deze laatste decreteren éézijdig wat moet gebeuren en welke vrijheden en fundamentele rechten moeten afgeschaft worden. Het vrije gesprek wordt vervangen door propaganda. Men heeft niet te doen met experts en expertiseverslagen in de normale zin van het woord. De oneigenlijke experts worden door politieke instanties geselecteerd. Hun ‘expertiseverslag’ wordt omgezet in dwingende maatregelen. Men heeft te doen met ‘expertendom’. Het fenomeen werd treffend beschreven door de fysicus Richard Feynman, in een voordracht⁴ gehouden voor wetenschapsleraren in 1966. Feynman wijst op het elementaire feit dat accumulatie van kennis en inzicht enkel mogelijk is in de mate dat verkeerde inzichten worden uitgeweid. Voortdurende bereidheid tot twijfel is een essentieel aspect van de menselijke kennisverwerving. Alle veronderstelde waarheden dienen op elk moment vatbaar te zijn voor revisie en correctie: **“Dat is namelijk wetenschap: het resultaat van de ontdekking dat het de moeite loont om opnieuw te checken, via nieuwe directe ervaring⁵”**. Aansluitend gaat Feynman in op het probleem van het expertendom. Feynman besluit: **“Ik kan wetenschap ook als volgt definiëren: Wetenschap is het geloof in de onwetendheid van experts. Wanneer iemand zegt: ‘De wetenschap leert dit of dat’, dan gebruikt hij het woord verkeerd. Wetenschap leert helemaal niets. De ervaring leert. Indien men u zegt: ‘De wetenschap heeft dit of dat aangetoond’, dan kan je vragen: ‘Hoe heeft de wetenschap dit aangetoond? Hoe vonden de wetenschappers dit? Hoe? Waar? Wanneer?’.** Men hoort niet te zeggen: **‘De wetenschap heeft aangetoond’** maar wel: **‘Dit experiment, dit effect, heeft aangetoond’**. En je hebt evenveel recht als iedereen, wanneer je hoort over die experimenten – wees daarbij voorzichtig en luister naar alle argumenten – om te beoordelen of men een zinnige conclusie heeft bereikt⁶. Men dient dus fundamenteel argwanend te zijn wanneer iemand zichzelf voorstelt als ‘wetenschapper’. Het achterliggend idee lijkt te zijn dat de meeste mensen geen wetenschapper zijn maar achter allerlei waanideeën aanhollen. Een selectieve categorie van ‘wetenschappers’ heeft deze beperking overstegen en heeft een bijzondere ‘wetenschappelijke’ relatie tot de waarheid ontwikkeld. Het is deze illusie die de kern vorm van het expertendom. Iedere mens beseft wat de woorden ‘waar’ en ‘waarheid’ betekenen. Dit besef vormt de kern van ons menszijn en maakt dat wij aangelegd zijn als talige wezens die een vrij gesprek kunnen voeren. Er bestaan wel experts in de zin dat bepaalde mensen met betrekking tot bepaalde onderwerpen over gespecialiseerde kennis beschikken en hierover op aanvraag verslag kunnen uitbrengen. Er bestaan echter geen experts in de zin dat bepaalde mensen een exclusieve verhouding hebben ontwikkeld tot waarheid en rationaliteit. Zin voor waarheid en rationaliteit kenmerken ieder mens; en ieder mens is ook vatbaar voor dwaling, ‘expert’ of niet.

Computerziekte

Elders heeft Richard Feynman gesproken over wat hij de ‘computerziekte’ (“... **computer disease**”) noemde⁷. De kwaal is typerend voor het expertendom en kan worden omschreven als een aberratie waarbij men “... **steeds ingewikkelder modellen bouwt in de ‘virtuele wereld’ waarbij men volledig gaat afwijken van de reële wereld en van de reële op te lossen problemen**”⁸. Dit

destructieve verschijnsel, vele decennia geleden reeds aangekaart in de klassieker van Joseph Weizenbaum “**Computer power and human reason**” (1976)⁹, heeft een grote rol gespeeld bij de installatie van de Covid-19-lockdown. Talrijke landen leken terug te grijpen naar één welbepaald draaiboek, dat blijkbaar klaarlag: verregaande stopzetting van het economisch leven; afschaffing van een aantal natuurlijke menselijke rechten, zoals het recht op vrije bijeenkomst, op vrije erediensdienst of op arbeid; radicale beperking van de individuele bewegingsvrijheid; sluiting van grenzen. Dit Orwelliaanse draaiboek blijkt terug te gaan op computermodellen uitgewerkt aan het ‘Imperial College’ (Londen)¹⁰. De destructieve praktijken van ‘lock-down’ en ‘social distancing’ zijn gebaseerd op deze modellen, waarmee de naam is verbonden van de epidemioloog Neil Ferguson¹¹ (Imperial College, Londen). Het ‘Imperial model’ van Ferguson was aanvankelijk niet beschikbaar voor inspectie: het publiek werd geacht de ‘voorspellingen’ van het model zonder meer te accepteren. Uiteindelijk werd de code vrijgegeven. Critici besloten dat het ging om een soort digitale kwakzalverij. David Richards en Konstantin Boudnik schreven in *The Telegraph* (16 mei):

“Het model van het Imperial College met betrekking tot niet-farmaceutische acties tegen Covid-19 droeg bij tot de draconische lockdown in het VK en andere landen (...) en is als zodanig kandidaat voor de titel van meest verwoestende software-vergissing aller tijden, in termen van economische kosten en verloren levens. Nadat het micro-simulatiemodel van het Imperial College werd gepubliceerd zijn diegenen onder ons die beroepshalve of persoonlijk geïnteresseerd zijn in software-ontwikkeling de code gaan bestuderen die aan de basis lag van het fatale politieke besluit om onze economie lam te leggen en miljoenen mensen in armoede en ontbering te storten. Wat we ontdekten was onthutsend. Het model blijkt fundamenteel onbetrouwbaar (...). Het model van het Imperial College kan zeer uiteenlopende resultaten en wederzijds onverenigbare outputs produceren, vertrekkend van eenzelfde stel parameterwaarden. Het model is niet-deterministisch: al naargelang het type computer kunnen de bevindingen verschillen. In die zin is het model fundamenteel onbetrouwbaar. Hoe is het mogelijk dat onze regering geen verder advies vroeg en zonder meer de voorschriften van het Imperial College aanvaardde? (...) Modellen moeten beantwoorden aan de elementaire voorwaarde van de reproduceerbaarheid. Indien aan deze voorwaarde niet is voldaan is er geen enkele manier om de betrouwbaarheid van het model vast te stellen.”¹²

De kritiek van David Richards en Konstantin Boudnik betreft de technische kwaliteit van het programma die onaanvaardbaar slecht blijkt. Er is ook een rits conceptuele problemen. De conclusies die door de output van een computermodel worden gesuggereerd zijn in de meeste gevallen reeds expliciet ingebouwd in het model¹³. Men kan bijvoorbeeld een model bouwen dat een beeld oplevert betreffende de invloed van ‘social distancing’ op de verspreiding van de epidemie. Het mogelijke bestaan van die invloed wordt dan ingebouwd in het model en is geen resultaat dat als een verrassend gegeven langs empirische weg wordt gevonden. Een fundamenteel probleem van computermodellen wordt aangekaart door Didier Raoult¹⁴. Biologische verschijnselen hebben altijd een strikt éénmalige en onvoorspelbare component. Modelling van biologische interacties is zeker niet onzinnig maar is wel beladen met een intrinsieke onbepaaldheid die verder reikt dan de stochastische onbepaaldheid kenmerkend voor anorganische processen. Volgens Raoult schuilt in het verschijnsel van de epidemie een onbegrepen component. Zo blijkt, in tegenstelling tot wat vaak wordt gedacht, de seizoensgebondenheid van vele epidemieën grotendeels onbegrepen. Epidemieën kunnen wegeboden voordat groepsimmunitet¹⁵ werd bereikt. Raoult¹⁶ spreekt in dit verband van een ‘mysterie’: **“Intellectueel gezien is het zeer vervelend en irritant dat men niet begrijpt waarom een virus**

op een bepaald ogenblik besmettelijk is, en op een ander ogenblik niet. Het griepvirus is niet besmettelijk in de zomer terwijl het besmettelijk is in de winter [in Frankrijk]. Dat blijft een intellectuele en wetenschappelijke uitdaging. Op een bepaald ogenblik verdwijnt de besmettelijkheid van de ziekte; en we weten niet waarom¹⁷. Aanvankelijk zijn ze meer en meer besmettelijk, een maximum wordt bereikt en dan volgt een daling die niet toegeschreven kan worden aan de globale immuniteit van de bevolking die op dat ogenblik nog laag kan zijn (bv. 3%) (...) Dat is een mysterie. Alle epidemieën verlopen zo. De epidemieën vallen op een gegeven moment stil. Ze stoppen niet wanneer ze 100% van de mensen hebben bereikt¹⁸. Dat is niet het geval. Zo is het nu eenmaal”.

Zelfs indien een computermodel technisch goed is gemaakt en op een rationele manier een maximum aan factoren in rekening brengt, kunnen de resultaten nog altijd sterk afwijken van de biologische werkelijkheid. Dit betekent zeker niet dat goed gemaakte modellen niet bruikbaar kunnen zijn. Het betekent wel dat men de genoemde beperkingen zorgvuldig moet meebeschouwen. Men hoort bij iedere interpretatie van de uitkomsten, zeker ten overstaan van het publiek, klaar en duidelijk alle onzekerheden en beperkingen te vermelden die rusten op het model. Wie dit nalaat handelt niet als een expert (in de goede zin) doch als een representant van het expertendom.

Het politieke probleem

Het is onvruchtbaar om de schuld van de crisis te geven aan de politieke klasse, aan de vermeende ‘experts’ of aan het publiek. De grote meerderheid van de protagonisten in deze crisis handelden uit goede wil¹⁹. Niettemin illustreert de corona-crisis het achterhaald karakter van ons politiek systeem.

Ten gronde leven wij nog steeds onder een regime van verlicht despotisme. De verlichte despoot uit de achttiende eeuw was een individuele vorst. De Belgische grondwet, die in haar tijd gold als zeer vooruitstrevend, installeerde een vorm van verlicht despotisme waarbij de ‘verlichte vorst’ vervangen wordt door de ‘natie’. Niet de individuele vorst doch de ‘natie’ is soeverein. Deze natie wordt belichaamd in een verlichte elite die over stemrecht beschikt, parlement en regering bemant en heerschappij uitoefent over het niet-verlichte volk. De praktische uitoefening van de soevereiniteit berust bij parlement en regering. In de loop van de negentiende eeuw verschenen politieke partijen die een soort interface gingen vormen tussen het selecte kiespubliek en de instellingen. Men kan sindsdien spreken van een ‘particratie’: de soevereiniteit komt in handen van een consortium van politieke partijen dat de belichaming vormt van de verlichte elite. De invoering van deze particratische interface liet toe om stapsgewijs het algemeen stemrecht in te voeren en toch het despotisme te handhaven. De modale burger mag immers enkel stemmen voor een partij of een partijkandidaat. Die partijen vertegenwoordigen nog steeds de verlichte elite. Het volk blijft aan de zijlijn en krijgt verbod om rechtstreeks te beslissen: de Belgische grondwet verbiedt het bindend referendum op volksinitiatief omdat dit de ‘soevereiniteit van de natie’ (d.w.z. de soevereiniteit van de verlichte elite) zou aantasten en soevereiniteit zou overdragen aan het niet-verlichte volk (wat zou neerkomen op de invoering van democratie). Het concept van ‘Verlichting’ staat in deze constructie centraal: het beslissingsrecht moet berusten bij wie is verlicht. Een bekende vergelijking van Søren Kierkegaard kan helpen om het problematisch karakter te illustreren van deze opvatting:

“Wanneer een rijke man tijdens een heldere sterrennacht comfortabel rondrijdt met ontstoken lantaarns, dan voelt hij zich veilig en vreest geen moeilijkheden. Hij draagt zijn licht met zich mee en in zijn onmiddellijke nabijheid is het niet donker. Maar precies omdat zijn lantaarns branden en hij zich vlakbij een sterk licht bevindt kan hij het sterrenlicht niet zien dat

door zijn eigen licht wordt overstraald. De arme boer die zonder licht door de nacht rijdt ziet de sterren wel²⁰.

Kierkegaards beeld maakt duidelijk dat ‘verlichting’ het gezichtsveld kan beperken. Het subjectieve licht dat men als individu rondraagt kan het objectieve beeld van de wereld als totaliteit doen verdwijnen. De ‘Verlichting’ is tegelijk een ‘Verduistering’. Dit inzicht is in meerdere opzichten van belang. Het is bijvoorbeeld relevant voor het natuurwetenschappelijk onderzoek. De natuurwetenschappelijke benadering van het verschijnsel leven heeft in de afgelopen twee eeuwen een ongelooflijke schat aan resultaten opgeleverd. De biochemische structuur van levende organismen werd verregaand doorgrond. Licht werd binnengedragen door wetenschappelijke onderzoekers in de bodemloze dieptes van het ‘verschijnsel leven’. Toch is deze belichting ook subjectief. We leren ontzettend veel over de fysische en chemische aspecten van het leven, omdat de onderzoeksactiviteit de methodes en concepten hanteert die kenmerkend zijn voor natuurkunde en scheikunde. Maar tegelijk verbergt dit anorganische natuurkundige licht het organische ‘levenslicht’. De fysico-chemische methodes verklaren niet hoe leven ontstaat, hoe leven in stand blijft, en hoe binnen het leven bewustzijn en zelfbewustzijn kunnen oplichten²¹. Tegelijk is Kierkegaards beeld in maatschappelijke zin van betekenis. We kunnen de rijke man met de lantaarn vergelijken met de verlichte politieke klasse annex expertendom, en het publiek dat de lockdown moet ondergaan²² met de boer die geen lantaarn heeft doch het sterrenlicht ziet. Met het sterrenlicht ziet de boer een objectief extern referentiekader: de werkelijkheid manifesteert zich aan hem op objectieve wijze, terwijl de rijke man zijn lantaarn naar eigen believen rondraagt. Iedere individuele mens bergt in zich de aanleg om ‘sterrenlicht’ te zien, in de zin dat iedere individuele mens weet heeft omtrent de natuur van de waarheid (en daarmee ook de aanleg bezit tot taligheid). Dit algemeen-menselijke feit levert de objectieve grondslag voor de natuurlijke rechten; het vormt de innigste substantie van ieder menselijk samenzijn en van ieder menselijk gesprek; en het wordt genegeerd en regelrecht aangevallen door de opgelegde lockdownmaatregelen²³. In christelijk opzicht is deze aanwezigheid van het waarheidsweten in ieder mens het ‘Rijk Gods’ (“**Het Rijk Gods is midden onder u**”; Lk.17:21). Dit algemeen-menselijk weten omtrent de ‘waarheid over de waarheid’ is het sterrenlicht dat de boer van Kierkegaard ziet. De algemene aanwijzing voor een juiste maatschappelijke handelswijze wordt aansluitend geboden in Matteüs 6:33: “**Zoek eerst het koninkrijk Gods en Gods rechtvaardigheid, en al de rest zal u gegeven worden**”. Het uitgangspunt voor menselijke omgang bij een maatschappelijke crisis hoort te zijn: ‘het koninkrijk Gods zien’, d.w.z. Kierkegaards sterrenlicht herkennen in iedere modale mens, en iedere individuele mens erkennen en herkennen als een drager van hart, geweten en verstand, – als een wezen geboren met goddelijke en *onvervreembare* vrijheden en als een wezen dat *in vrijheid* kan en wil bijdragen tot het bewerkstelligen van de best mogelijke oplossing.

De Covid-19-crisis leert ons dat de individuele rechten en vrijheden die schijnbaar door de grondwet worden verzekerd, met een eenvoudige ministeriële pennentrek kunnen verdwijnen. Dit gebeurt helemaal in de geest van het verlicht despotisme: de despoot, d.w.z. de door het expertendom verlichte politieke klasse, oordeelt dat de afschaffing van bepaalde vrijheden is vereist²⁴ en handelt navenant. In een betere samenleving zou zo iets onmogelijk zijn.

Het expertendom is een dwaallicht. Voor de zoekende samenleving ligt niet één enkel uitgestippeld pad dat met behulp van computermodellen aan het licht kan worden gebracht. Het pad is niet voorbestemd doch het resultaat van een gezamenlijke schepping. Het wordt gevonden onder het licht der sterren. Het expertendom is niet de aangewezen gids. Experten zijn slechts expert op één zeer smal gebied. Er bestaan geen ‘experten in alles’. Regering op basis van medisch expertendom leidt tot

excessen en aberraties omdat men een deel van de werkelijkheid ziet en een ander deel niet. Wanneer men, zoals nu gebeurt, het verloop van de gebeurtenissen laat leiden door virologen, krijgt men wel een beeld van de epidemie (zij het vervormd als in een lachspiegel) maar het complementaire beeld van de door de lockdown veroorzaakte schade wordt niet of te laat gevormd. De ‘verlichting’ waarop het regime zich impliciet beroept is in werkelijkheid een verduistering die zelfs kan leiden tot een soort caleidoscopische waanzin²⁵. Het bestaande politieke systeem, het zichzelf overlevend verlicht despotisme dat poseert als ‘parlementaire democratie’, hoort over te gaan naar een nieuwe vorm van samenleving waarin de natuurlijke rechten van de individuele mensen intrinsiek onvervreemdbaar zijn en waarbij ieders gezond verstand en oordeelsvermogen zich kan integreren in de maatschappelijke besluitvorming. De zoektocht naar zo’n radicaal nieuwe samenlevingsvorm moet worden versneld.

Vergeef ons onze schulden

Het probleem van de economische schuld, met name van de zogenaamde staatsschuld, wordt op scherp gesteld. In de loop van de laatste decennia is de wereldwijde staatsschuld voortdurend gegroeid. De Covid-19-lockdown zal die staatsschuld nog drastisch doen toenemen²⁶.

De staat draagt schuld en wordt geacht om zijn onderhorigen te dwingen om de betrokken schulden en de aan deze schuld gekoppelde rentes af te betalen. Private schuld eindigt normaliter met de dood van de schuldenaar; de erfgenamen zijn niet verplicht de schulden over te nemen. De staat en zijn schulden worden echter geacht onsterfelijk te zijn. De onsterfelijke staat vertaalt zijn schulden in claims die gelegd worden op de schouders van steeds nieuwe generaties. Wanneer de staat schulden draagt verschijnt bij de wieg van iedere nieuwgeborene een zwarte schuldenfee die door de staat wordt opgeroepen. De nieuwgeborene wordt beladen met een schuld waarvoor de betrokken persoon nooit heeft getekend. De maatschappelijke onmogelijkheid van zo’n eeuwigdurende in de staat belichaamde schuld werd reeds in de oudheid begrepen²⁷. In het Oude Testament wordt een systeem van Sabbatsjaren en Jubeljaren ingevoerd. Bij het begin van het Lukas-evangelie vergelijkt Christus zijn eigen Verrijzenis met de afkondiging van zo’n Jubeljaar (Lk.4:18-19)²⁸. Vele auteurs hebben gesteld dat Lk.11:4 (“**Vergeef ons onze schulden zoals ook wij vergeven aan onze schuldenaren**”) wel degelijk ook in de economische zin moet worden begrepen²⁹: eeuwiglevende schulden zijn een maatschappelijke kanker. Het gaat om een maatschappelijke kwaal die wordt vertaald in individuele ziekte en dood. De medische ‘experten’ hebben de blik afgewend van de impact van de door de lockdown exploderende staatsschuld. Maar het puin moet worden geruimd. De rekening ligt op tafel: de staatsschuld zal drastisch toenemen en *ceteris paribus* zullen veel minder middelen overblijven voor zorg, gezondheid, armoedebestrijding en veiligheid. Men kan dit onzalige pad van eeuwigdurende schuld niet blijven bewandelen. Een weg moet worden gezocht die leidt naar de genezing van deze zeurende wonde. De rol van de staat hoort overeenkomstig te worden herzien. Een kleine 2000 jaar geleden werd het grote Jubeljaar afgekondigd. De tijd is gekomen om de horen te blazen.

2. LATEN WIJ GELOVEN IN DE VRIJHEID

Dit opiniestuk werd ingestuurd naar De Tijd op 21 april 2020 maar werd niet gepubliceerd

Sinds 23 maart heerst de lockdown in België. Dagelijks krijgen we informatie over de pandemie. We krijgen cijfers over het aantal mensen ‘... overleden aan de gevolgen van het coronavirus’ (VRT-terminologie). De overgrote meerderheid van deze overledenen blijken bejaarde personen met gezondheidsproblemen. De impact van het virus is dan te vergelijken met het laatste strootje, gelegd op de rug van een reeds overbelaste kameel. Zo’n strootje is niet, in de normale zin van het woord, de ‘oorzaak’ van het doorzakken van de kameel. Een aanzienlijk deel van de overledenen werd zelfs niet getest voor het virus. De getallen lijken opgeblazen. Maar tenminste wordt nog informatie gegeven. Wat ontbreekt is een analoge dagelijkse rapportering over de schadelijke gevolgen van de lockdown.

Deze eenzijdigheid is reeds aanwezig in het ministerieel besluit van 23 maart (Belgisch Staatsblad, p.17603 ff.) dat de lockdownmaatregelen oplegt. Er is slechts een summiere verantwoording, met enige verwijzingen naar de WHO en naar adviezen van CELEVAL. De echte oorsprong van het uitgevoerde lockdown-draaiboek wordt niet vermeld. De Raad van State wordt opzij geschoven. Een aantal grondwettelijke rechten, zoals het recht op vrije bijeenkomst en het recht op arbeid, worden zonder commentaar de facto opgeheven. In de lijst van overwegingen werd geen enkele afweging gemaakt tussen de maatschappelijke kosten van de lockdown en de kosten van de epidemie. Het is duidelijk onredelijk om een drastische maatregel als een algemene lockdown uit te vaardigen zonder zo’n afweging.

Een algemeen principe luidt: armoede doodt. Een beter functionerende economie leidt tot (a) meer menselijke levensjaren (winst in fysiek leven), en (b) een hogere kwaliteit per levensjaar (psychische winst). De lockdown schaadt de economie, en kost levensjaren en kwaliteit van levensjaren.

Hoe groot is die kost? We verwijzen ter illustratie naar de commentaren van Paul Frijters, welzijnseconoom aan de *London School of Economics*. De lockdown veroorzaakt fysieke dood. Een verzwakte economie kan bijvoorbeeld leiden tot slechter wegenonderhoud en minder medische infrastructuur, wat wordt gevolgd door meer doden door ongevallen en ziektes. Macro-economische data laten toe om een kwantitatief verband te leggen tussen de gemiddelde levensverwachting en de economische toestand. Frijters schat het aantal wereldwijd verloren ‘levensequivalenten’ door de lockdown op minstens tien miljoen. Veel meer dan het aantal ‘corona-doden’: op termijn is de remedie erger dan de kwaal.

Naast de fysieke dood veroorzaakt de lockdown ook psychische schade. Via zelfrapportering kan het verband macro-economisch worden gemeten. Zeer recent heeft Frijters de eenheid ‘Wellby’ voorgesteld: het zelfgerapporteerd welbevinden voor een gegeven jaar, op een schaal van 0 tot 10. Een jaar werkloosheid bijvoorbeeld geeft een verlies van 0,7 Wellby. Daarop zit een multiplicatiefactor van ongeveer 3, door de impact op de directe omgeving van de werkloze. In welvarende economieën is de gemiddelde levenskwaliteit ongeveer 6 Wellby. Een gemiddeld leven van 80 jaar heeft dus een ‘psychische waarde’ van pakweg 480 Wellby. Frijters schat de psychische schade door de lockdown op zo’n miljoen levensequivalenten.

De mens is echter niet alleen lichaam en ziel. De mens is lichaam, ziel én geest (1Tes.5:23). De geest is het onherleidbare zelf-reflecterende ‘ik’, de bron van onze interesses, van onze vrijheidszin en van onze levensoriëntatie. De geest is Beethovens Negende, Michelangelo’s David, en Goethes

Faust; de geest is de zin van ons leven. De menselijke geest maakt ons tot talige wezens. De geest is niet kwantificeerbaar en niet telbaar; in de geest zijn mensen tegelijk strikt geïndividualiseerd en volledig verenigd. Nooit is de geest ziek. Maar een samenleving kan wel degelijk ziek worden door buitensluiting van de vrije menselijke geest. Dat is wat nu gebeurt. De aanrollende golf van depressies bijvoorbeeld: het vrije beheer van het eigen leven wordt grotendeels onmogelijk gemaakt, hierdoor wordt de geest verjaagd uit de ziel, en deze laatste blijft geestverlaten achter, als in een donkere kerker, beroofd van zin. Velen lijden hieronder.

Een samenleving is des te gezonder, en omvat des te meer sociaal kapitaal, naarmate ze meer doorlaatbaar is voor de geestkracht van de menselijke individuen. Een samenleving veroordeelt zichzelf tot de dood wanneer ze de geestkracht ontkent van het menselijke individu. Dat laatste gebeurt wanneer de staat controle vestigt over het individuele mensenleven. De economische, psychische en sociale kost van zo'n top-downbenadering is gigantisch. Erger nog is de geestelijke woestijn die wordt geschapen.

In wezen behandelt de staat door deze lockdown de burgers als geestloos vee in een stal waarin de veepest is uitgebroken. De eigenaar van het vee treft maatregelen; hij denkt er niet aan om het vee te consulteren. Het menselijk vee wordt niet geacht begiftigd te zijn met rede, hart en geweten; het heeft ten gronde geen rechten en wordt overvallen door de lockdown.

De goede aanpak verloopt omgekeerd. Geen 'overheid' maar een 'tussenheid' die niet dicteert en oplegt doch het menselijk gesprek dient en voedt en de individuele zin voor verantwoordelijkheid aanspreekt. De reactie op een noodtoestand als een pandemie wordt dan een gezamenlijke daad van vrij agerende menselijke individuen. Ieder mens hoort uit eigen inzicht te kunnen handelen, vanuit de eigen situatie en vanuit de informatie gekregen van anderen. Geen eenzijdige dwang doch gezamenlijke schepping. Geen vernietiging doch creatie van sociaal kapitaal. Deze benadering is mogelijk wanneer men in de mogelijkheid ervan gelooft.

Laat ons dus geloven in de kracht van de menselijke geest.

Laat ons geloven in de vrijheid.

- 1 Rudolf Steiner sprak ruim honderd jaar geleden reeds over de opkomst van een soort ‘medisch Jezuitisme’: **“Tegenwoordig zien we reeds bij geneeskundigen een soort Jezuitisme opduiken dat nauwelijks verschilt van het dogmatisch-religieuze Jezuitisme. We bemerken een streven naar verhoogde macht voor de geneeskundigen, gebaseerd op een bepaalde medische dogmatiek. Op andere levensdomeinen zien we deze ontwikkeling ook. Die tendensen zullen voortdurend sterker worden. Mensen zullen voortdurend meer ingesnoerd worden door wat de autoriteiten hen opleggen.”** (“Heute sehen wir bereits im Arzttum einen Jesuitismus heraufragen, der kaum anders ist als der Jesuitismus auf dem Gebiete der dogmatischen Religion. Wir sehen, wie gestrebt wird aus einer gewissen medizinischen Dogmatik heraus nach einer Erhöhung der Macht des Ärztstandes. Und das ist das Wesentliche des jesuitischen Strebens auch auf verschiedenen anderen Gebieten. Dies wird immer stärker und stärker werden. Die Menschen werden immer mehr und mehr eingeschnürt werden in das, was die Autorität über sie verhängt”; R. Steiner, GA 168, p.106; Zürich, 10 oktober 1916).
- 2 Op de webstek van de VRT stelt deze instelling eigen journalisten voor als ‘experts’.
- 3 Zo werd op 19/20 april op de VRT een computergrafiek bekend gemaakt die in vele kranten werd overgenomen. Op deze grafiek (verlucht met twee universitaire logo’s) werd getoond hoe de ziekenhuisopnames zouden exploderen zonder de lockdown-maatregelen. De software waarmee deze grafiek werd gemaakt bleek bij navraag niet gepubliceerd en was ontoegankelijk voor het publiek.
- 4 Richard Feynman, “What is science?” The Physics Teacher 7(6), p.313-320; 1968.
- 5 “And that is what science is: the result of the discovery that it is worthwhile rechecking by new direct experience (...)”.
- 6 “As a matter of fact, I can also define science another way: Science is the belief in the ignorance of experts. When someone says, ‘Science teaches such and such’, he is using the word incorrectly. Science doesn’t teach anything; experience teaches it. If they say to you, ‘Science has shown such and such’, you might ask, ‘How does science show it? How did the scientists find out? How? What? Where?’. It should not be ‘science has shown’ but ‘this experiment, this effect, has shown’. And you have as much right as anyone else, upon hearing about the experiments – but be patient and listen to all the evidence – to judge whether a sensible conclusion has been arrived at.”
- 7 Zie het hoofdstuk “Los Alamos from below” in: “Surely, you’re joking, Mr.Feynman!” (1985).
- 8 “It’s the disease of becoming an addict in the “playing”, producing ever more elaborate constructions in the “virtual world”, that completely distracts you from the real world and the problems you should be actually solving.” Zie: <https://motls.blogspot.com/2020/05/deborah-cohen-bbc-and-models-vs-theories.html>
- 9 <https://www.youtube.com/watch?v=Ssks6y7Xskw>; https://de.wikiquote.org/wiki/Joseph_Weizenbaum
- 10 <https://www.imperial.ac.uk/media/imperial-college/medicine/sph/ide/gida-fellowships/Imperial-College-COVID19-NPI-modelling-16-03-2020.pdf>
- 11 Verdedigers van Ferguson hebben het ‘voorzorgsprincipe’ ingeroepen: zelfs indien de berekeningen betwistbaar zijn is het nog altijd beter om bij wijze van voorzorg uit te gaan van het slechtst mogelijke scenario. Het voorzorgsprincipe is echter alleen rationeel wanneer de kost van de voorzorgsmaatregelen verwaarloosbaar is. In het geval van een lockdown zijn de kosten immens. In zo’n geval dient men, zelfs in een dringende situatie, de kosten van de kwaal af te wegen tegen de kosten van de remedie. Dit impliceert dat men zowel de kost van de kwaal als de kost van de remedie naar best vermogen moet afschatten.
- 12 <https://www.voltairenet.org/article209740.html>; <https://www.aier.org/article/was-lockdown-architect-and-theoretical-physicist-neil-ferguson-morally-right-to-defy-the-lockdown/> “Imperial College’s modelling of non-pharmaceutical interventions for Covid-19 which helped persuade the UK and other countries to bring draconian lockdowns (...) could go down in history as the most devastating software mistake of all time, in terms of economic costs and lives lost. Since publication of Imperial’s microsimulation model, those of us with a professional and personal interest in software development have studied the code on which policymakers based their fateful decision to mothball our (...) economy and plunge millions of people into poverty and hardship. And we were profoundly disturbed at what we discovered. The model appears to be totally unreliable (...) Imperial’s model is vulnerable to producing wildly different and conflicting outputs based on the same initial set of parameters. Run it on different computers and you would likely get different results. In other words: it is non-deterministic. As such, it is fundamentally unreliable. It screams the question as to why our Government did not get a second opinion before swallowing Imperial’s prescription (...) Models must be capable of passing the basic scientific test of producing the same results given the same initial set of parameters. Otherwise, there is simply no way of knowing whether they will be reliable.”
- 13 <https://wmbriggs.com/post/30826/>
- 14 Didier Raoult “Alice’s living croquet theory” International Journal of Antimicrobial Agents (2016) 10.1016/j.ijantimicag.2016.01.013
- 15 Het concept van groepsimmunitet is op zich ver van eenvoudig. Men dient rekening te houden met het niet-homogeen karakter van het maatschappelijk weefsel: https://judithcurry.com/2020/05/10/why-herd-immunity-to-covid-19-is-reached-much-earlier-than-thought/#_edn1
- 16 <https://www.youtube.com/watch?v=A8vtjXZG0sk> (vanaf 2:10). “C’est très embêtant, c’est très irritant intellectuellement (...) on ne comprend pas du tout pourquoi le même virus à un moment est contagieux et à un moment n’est plus contagieux (...) Le même virus de la grippe n’est pas contagieux en été alors qu’il est contagieux en hiver [en France]. Et ça c’est un défi intellectuel et scientifique qu’on n’a pas résolu. Il y a un

- moment où les maladies s'arrêtent d'être contagieuses. Et on ne sait pas pourquoi. Au début elles commencent et sont de plus en plus contagieuses et puis il y a un pic et puis ça diminue et c'est pas dû à l'immunité de la population, puisque l'immunité de la population a été assez faible (peut-être 3%) (...) C'est un mystère. Toutes les épidémies sont comme ça. Les épidémies s'arrêtent de toute manière. Elles s'arrêtent pas en ayant affecté 100% des gens. C'est pas vrai. C'est comme ça". Zie ook bv.: Antoine Nougairède, Rémi N. Charrel, Didier Raoult "Models cannot predict future outbreaks: A/H1N1 virus, the paradigm" *European Journal of Epidemiology* 26, p.183-186 (2011).
- 17 Zie bv.: Julian Wei-Tze Tang, Tze Ping Loh "Influenza Seasonality" *Current Treatment Options in Infectious Diseases* 8(4), p.343-367 (2016). Uit de samenvatting: "The seasonality of influenza continues to attract many studies, yet there is likely to be no definitive explanation that covers all regions, climates and populations, at all times (...) there may well be some sort of underlying, characteristic, intrinsic host-pathogen-environmental oscillation in each of these regions that is relatively unperturbed by human activities and behaviour (...)". Over dit raadselachtig verloop van griep-epidemieën zie ook: <https://virologyj.biomedcentral.com/track/pdf/10.1186/1743-422X-5-29>
  - 18 Mogelijk vertoont een relevant deel van de bevolking weerstand tegen het virus zonder dat zulks gepaard gaat met de productie van antilichamen. De eerste (asymptomatische) geïnfecteerde Belg bleek achteraf geen antilichamen te hebben. Zie bv. de commentaren van Sunetra Gupta (<https://www.youtube.com/watch?v=DKh6kJ-RSMI>).
  - 19 Zie echter de belangrijke opmerking van Clive Staples Lewis: "Of all tyrannies a tyranny sincerely exercised for the good of its victims may be the most oppressive. It may be better to live under robber barons than under omnipotent moral busybodies. The robber baron's cruelty may sometimes sleep, his cupidity may at some point be satiated; but those who torment us for our own good will torment us without end for they do so with the approval of their own conscience. They may be more likely to go to Heaven yet at the same time likelier to make a Hell of earth. Their very kindness stings with intolerable insult." (<http://classic.austlii.edu.au/au/journals/ResJud/1954/30.pdf>, p.228; noteer in deze tekst ook Lewis' commentaren met betrekking tot het expertendom).
  - 20 "When the prosperous man on a dark but starlit night drives comfortably in his carriage and has the lanterns lighted, aye, then he is safe, he fears no difficulty, he carries his light with him and it is not dark close around him; but precisely because he has the lanterns lighted, and has a strong light close to him, precisely for this reason he cannot see the stars, for his lights obscure the stars, which the poor peasant driving without the lights can see gloriously in the dark but starry night. So those deceived ones live in the temporal existence: either, occupied with the necessities of life, they are too busy to avail themselves of the view, or in the prosperity and good days they have—as it were lanterns lighted and close about them—everything is so satisfactory, so pleasant, so comfortable, but the view is lacking, the prospect, the view of the stars". De oorspronkelijke tekst is in het Deens en werd door Kierkegaard in 1847 gepubliceerd onder de titel "Opbyggelige Taler i Forskellig Aand". De Engelse vertaling (onder de titel "Gospel of Sufferings") is verschillende malen heruitgegeven. Het citaat is ontleend aan: Vernard Eller "The simple life. The Christian view of possessions", p.12 (1973).
  - 21 Voor referenties zie bv. https://www.academia.edu/8993846/Het_Verschijsel_Vrijheid en het werk in de traditie van Rosen en Louie (A.H.Louie "Intangible Life" Springer 2017). Voor de Bohr-connectie, zie ook het mooie boek van Ernst Peter Fischer en Carol Lipson "Thinking about science. Max Delbrück and the origins of molecular biology" New York: Norton & Co, 1988).
  - 22 Één van de onthutsende aspecten van de Covid-19-crisis is dat een zeer groot deel van het publiek de maatregelen niet alleen moet, maar ook wil ondergaan. Rudolf Steiner merkte in dit verband het volgende op: "... vertrekkend van het religieuze leven moet de vrijheid van denken zich steeds meer op alle domeinen ontvouwen. Die vrijheid van denken moet echter op zelfstandige wijze verworven worden. De mensheid staat daardoor voor een soort beproeving en overall ontstaan de grootste moeilijkheden (...) een scherpe strijd bestaat tussen deze ontlukende vrijheid van denken en het uit vroegere tijdperken stammende autoriteitsprincipe dat in onze tijd doorwerkt. Er bestaat een hang tot zelfverdooving, tot overgave aan illusies met betrekking tot het autoriteitsgeloof. In onze tijd is het geloof in autoriteiten geweldig toegenomen en intensief geworden. Onder invloed daarvan ontwikkelt zich bij de mensen een vorm van hulpeloosheid met betrekking tot de oordeelsvorming." ("... vom religiösen Leben ausstrahlend, muss sich die Gedankenfreiheit immer mehr und mehr auf allen Lebensgebieten entfalten. Aber da sie selbständig erworben werden muss, so ist die Menschheit gewissermaßen in eine Prüfung hineingestellt, und es erwachsen überall die größten Schwierigkeiten (...) ein scharfer Kampf besteht zwischen dem Aufkeimen der Gedankenfreiheit und der aus alten Zeiten hereinwirkenden, in unsere Zeit hereinwirkenden Autorität. Und die betäubende Sucht, sich über den Autoritätsglauben Täuschungen hinzugeben, ist vorhanden! In unserer Zeit ist der Autoritätsglaube ungeheuer gewachsen, ungeheuer intensiv geworden, und unter seinem Einfluss entwickelt sich eine gewisse Hilflosigkeit der Menschen in Bezug auf das Urteilen." (GA 168, p.104-105).
  - 23 Het geheel van de lockdownmaatregelen lijkt op een psychopathische imaginatie. Allerlei uitdrukkingen van menselijke omgang worden geblokkeerd en in karikaturen omgezet: het gelaat moet worden bedekt, de handdruk (nochtans een symbool voor *citoyenneté*) wordt taboe enz. Noteer dat men spreekt over 'social distancing' terwijl men eigenlijk, in letterlijke zin, 'physical distancing' bedoelt. Zie Levinas over de betekenis van het menselijk gelaat, en het zien van het gelaat; zie hoofdstuk 5 van mijn 'Der Erstgeborene' over het uniek karakter van de menselijke hand. Het psychopathisch karakter van veel maatregelen blijkt uit hun 'preventief' karakter: het beruchte verbod op het zitten op publieke bankjes bijvoorbeeld, werd niet verklaard doordat zitten op een bankje kan leiden tot besmetting, maar doordat het zitten op zo'n bankje mogelijk zou kunnen leiden tot een eventueel besmettelijke 'samenscholing' rond dat bankje. Volgens dezelfde logica zou men bv. ook winkelen kunnen verbieden, omdat wie

winkelt mogelijk ook een winkeldiefstal zou kunnen plegen.

- 24 Typerend was het algemeen gebruik van oorlogstaal en oorlogsretoriek, alsof men oorlog kan voeren met een virus. Bekend is de uitspraak van de Franse president Macron op 16 maart, bij de afkondiging van de lockdown in Frankrijk: “Nous sommes en guerre. Pas contre une autre nation, mais contre un ennemi invisible et insaisissable.” De ontkenning van een oorlog is het archetypische voorwendsel voor de afschaffing van individuele rechten en vrijheden.
- 25 Het caleidoscopisch karakter van de maatschappelijke waanzin verwijst naar de wisselende appreciatie door de ‘experts’ van allerlei maatregelen. Mondmaskertjes waren eerst onnuttig en daarna nuttig en op sommige plaatsen zelfs verplicht. In scholen moeten de leerlingen onderling de vereiste afstand houden maar daarna kon het ook met minder. Tweede-verblijvers mochten niet naar de kust maar plots toch wel. Op een bepaald moment werd aankoop van verf toegestaan maar gespecialiseerde verfswinkels moesten dichtblijven. In sommige gemeenten mocht men niet op bankjes zitten maar elders mocht dit wel; wanneer het bankje bezet was mocht men niet op het gras ernaast gaan zitten (en zeker niet gaan liggen want dat was ‘recreatie’). De antivirale werking van de maatregelen werd vastgesteld via computermodellen, aangevuld met de ad hoc beoordeling door een handvol kenners.
- 26 Merkwaardig genoeg wordt in het ministerieel besluit van 23 maart 2020 verwezen naar “... COVID-19 dat de wereldeconomie destabiliseert” als verantwoording voor de uitgevaardigde lockdown, terwijl het de lockdown zelf is die de economie ontwricht.
- 27 Zie hierover het uitstekende boek van Michael Hudson “... And forgive them their debts. Lending, foreclosure and redemption from bronze age finance to the Jubilee year” Dresden: ISLET-Verlag (2018).
- 28 Sabbatjaren (om de 7 jaar) en Jubeljaren (om de 49 jaar) gingen gepaard met een economische ‘reset’: schulden vervielen, recht op gebruik van grond ging terug naar de oorspronkelijke rechthebbenden, slaven werden vrij enz. Etymologisch verwijst het woord ‘Jubeljaar’ (in het Grieks: ‘jaar van de Heer’) naar het blazen op de ramshoren, waarmee het jaar werd ingeluid. Dit heeft een astrologische betekenis: het nieuwe begin zet in wanneer de eerste graad van de Ram (‘Aries’) boven de oostelijke horizon verschijnt (de eerste graad van Aries wordt dus de ‘horen’ van dat teken genoemd). Lk.4:18-19 kan ook begrepen worden in die zin: Christus verrijst, en zet daarmee het grote jubeljaar in, op het ogenblik van de eerste ochtendschemering op zondag 5 april 33, wanneer de horen van Aries de horizon bereikt (5:15 lokale tijd Jeruzalem). De zon staat dan nog ongeveer 13° onder de einder (Jh.20:1).
- 29 Zie bv. p.95 in: Donald B.Kraybill “The upside-down kingdom” Harrisonburg: Herald Press (1978, 2018); Michael Hudson, p.226.